

ТАДБИРКОРЛИК КОРХОНАЛАРИДА ЭКСПОРТ КЎЛАМИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Расулов Шавкат Шароф ўғли

*Жиззах политехника институти, “Иқтисодиёт ва менежмент” кафедраси
катта ўқитувчиси*

shavkat-rasulov@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада тадбиркорлик фаолиятида экспорт салоҳиятини оширишда рақамли технологияларнинг ўрни ҳамда мамлакатимизда ишлаб чиқариш қувватларидан самарали фойдаланиш орқали экспорт салоҳиятини ошириш масалалари кўрилган.

Калит сўзлар: *бизнес, иқтисод, самарадорлик, тадбиркорлик, муҳит, тадбиркорлик фаолияти, рақамли технологиялар, илмий лойиҳалар, интернет-савдо.*

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ УВЕЛИЧЕНИЯ МАСШТАБОВ ЭКСПОРТА НА КОММЕРЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Расулов Шавкат Шараф угли

*Старший преподаватель кафедры экономики и менеджмента Джиззакского
политехнического института*

shavkat-rasulov@mail.ru

Аннотация: В этой статье роль цифровых технологий в увеличении экспортного потенциала в предпринимательской деятельности рассматривается в вопросах увеличения экспортного потенциала за счет эффективного использования производственных мощностей в нашей стране.

Ключевые слова: *бизнес, экономика, эффективность, предпринимательство, окружающая среда, предпринимательская деятельность, цифровые технологии, научные проекты, интернет-торговля.*

THE POSSIBILITIES OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES TO INCREASE THE SCALE OF EXPORTS IN COMMERCIAL ENTERPRISES

Rasulov Shavkat Sharof ugli

Senior Lecturer at the Department of Economics and Management of the Jizzakh Polytechnic Institute

shavkat-rasulov@mail.ru

Abstract: In this article, the role of digital technologies in increasing export potential in business is considered in the issues of increasing export potential through the effective use of production facilities in our country.

Keywords: *business, economics, efficiency, entrepreneurship, environment, entrepreneurial activity, digital technologies, scientific projects, online commerce.*

КИРИШ

Иқтисодиётимизни барқарор ва самарали ривожлантириш борасида амалга ошириб келинаётган ислохотлар қисқа вақт ичида иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни ривожлантириш, аҳоли даромадларининг ўсишини таъминлаш, кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасини барқарор ривожлантириш, банк-молия тизими фаолиятини мустаҳкамлаш, илмий лойиҳаларни ишлаб чиқишда аҳамиятли ютуқлар қўлга киритилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 28 апрелдаги, ПҚ-4699-сонли Қарори асосида 2023 йилга келиб рақамли иқтисодиётнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотигаги улушини 2 бараварга кўпайтиришни назарда тутилган. Иқтисодиётни ривожлантириш стратегияси sanoat, хизмат кўрсатиш соҳаси ва қишлоқ хўжалигини равнақ топтириш, тадбиркорда ташаббускорликни кучайтириш, молиявий ресурслар билан таъминлаш каби омилларга асосланади. Иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ҳисобига 2035 йилга бориб, мамлакат ялпи ички маҳсулоти 122 миллиард долларга етказилади. Ўсиш суръатининг бундай кўламини белгилашда ЯИМнинг номинал ўсиши, иқтисодиёт самарадорлиги, аҳоли жон бошига даромадлар ошиши ҳисобга олинган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Рақамли иқтисодиёт - бу иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқаларни рақамли технологияларни қўллаш асосида амалга ошириш тизимидир. Баъзида у интернет иқтисодиёти, янги иқтисодиёт ёки веб-иқтисодиёт деган терминлар билан ҳам ифодаланади.

1995 йилда америкалик дастурчи Николас Нетропonte “рақамли иқтисодиёт” терминини амалиётга киритди. Ҳозирда бу истилоҳни бутун

дунёдаги сиёсатчилар, иқтисодчилар, журналистлар, тадбиркорлар деярли барча қўлламоқда.

2016 йилда Бутунжахон банки дунёдаги рақамли иқтисодиётнинг аҳволи ҳақида илк марта маъруза эълон қилди.

Иқтисодиёт ва жамиятнинг “рақамлаштириш” жараёни (инглиз тилида - digitization яъни, рақамлаштириш, баъзан эса дигитализатсион яъни рақамлаштирилиши маъносини билдиради) ҳақида гапирганда, биринчи навбатда, терминологияга аниқлик киритиш керак. Энг кенг маънода “рақамлаштириш” жараёни, одатда, рақамли технологияларни кенг қўллаш ва ассимиляция қилиш ташаббуси билан бошланган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришни англатади. Рақамли иқтисодиёт тушунчасига бир қатор таърифлар берилган. Жумладан, профессор Б.Иванов “Рақамли иқтисод - ҳақиқатимизни тўлдирадиган virtual муҳит” деб таъриф берган профессор Д.Кунгуровнинг фикрича, “рақамли иқтисод” атамасига иккита - классик ва анъанавий ёндашиш мавжуд [1]. Рақамли технологиялар асосида иқтисодиётнинг ва электрон товар ва хизматлар эксклюзив домен тавсифловчи рақамли иқтисод: биринчи ёндашув “классик” деб номланиб, классик мисоллар – телетиббиёт, масофавий таълим, дори-дармонларни сотиш (филмлар, телевизорлар, китоблар ва бошқалар). Иккинчи ёндашув: “рақамли иқтисод” илғор рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда иқтисодий ишлаб чиқаришдир. М.Л. Калужский рақамли иқтисодиёт – иқтисодий интернет фаолияти, шунингдек, шакллари, усуллари, воситалари ва уни амалга ошириш алоқа муҳитидир, деб таърифлаган [2]. Манбаларда келтирилишича “Рақамли иқтисодиёт” иқтисодиётнинг бундай тури маълум даражада амалда ишлайдиган турдаги model ҳисобланади. Рақамли иқтисодиёт - бу ишлаб чиқариш комплекси, инсон учун ҳаёт ва қулайликни таъминлайдиган маҳсулот ва хизматларни яратадиган ишлаб чиқариш тизими бўлиб, у ерда маълум бир кибер-жисмоний (киберфизическая) тизим пайдо бўлади. Фикримизча, рақамли иқтисодиёт бу ишлаб чиқариш комплекси инсонлар учун қулайликларни таъминлайдиган маҳсулот ва хизматларни яратадиган виртуал муҳит бўлиб, рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда иқтисодий ишлаб чиқариш тизими саналади [2]. Рақамли иқтисодиётга бўлган қизиқиш жамият ва иқтисодиётда рўй берган жиддий ўзгаришлар туфайли сезиларли даражада ўсди. Замонавий технологиялар ва платформалар мижозлар, ҳамкорлар ва давлат ташкилотлари билан шахсий мулоқотни минималлаштириш ҳисобига корхоналар ва жисмоний шахсларга харажатларни қисқартиришга ёрдам берди, шунингдек, ўзаро мулоқотни янада тез ва осон йўлга қўйишга имконият яратди.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Давлатимиз раҳбари томонидан илм-маърифатга алоҳида урғу беришлари ва бу орқали рақамли иқтисодий-ижтимоий ривожлантириш масалаларини кун тартибига қўйишлари Ўзбекистон танлаган йўл фақат бир манзилга олиб боришини, яъни иқтисодий-ижтимоий, сиёсий жиҳатдан кучли, бозор иқтисодиёти қонунлари тўлиқ амал қиладиган жамият қуришнинг янги босқичига ўтганимизни яққол ифода этади. Шу билан бирга, рақамли иқтисодий-ижтимоий ривожлантириш бўйича аниқ миқдор кўрсаткичлари ҳам белгиланган бўлиб, даврий жиҳатдан 2020-2023 йилларни камраб олади. Хусусан: 2020-2021 йилларда барча соғлиқни сақлаш муассасалари, мактаблар ва мактабгача таълим ташкилотларини, шунингдек, қишлоқлар ва маҳаллаларни юқори тезликдаги Интернет тармоғига улаш ҳамда алоқа хизматлари сифатини оширишни, рақамли инфратузилмани тўлиқ модернизация қилиш ва замонавий телекоммуникация хизматларидан барча ҳудудларда фойдаланиш имкониятини таъминлаш, 2022 йилга қадар электрон давлат хизматлари улушини 60 фоизгача етказишни ҳамда 2023 йилга келиб рақамли иқтисодий-ижтимоий мамлакат ялпи ички маҳсулотидagi улушини 2 бараварга кўпайтиришни кўзда тутади.

Ҳозирги кунда жаҳон экспорти ривожланишининг глобал тенденцияси электрон сотувлар ва онлайн экспортнинг ўсиши ҳисобланади. Ташқи бозорга йўналтирилган ўз Интернет-савдо сайтини яратишдан фарқли ўларок, кўплаб экспорт қилувчи компаниялар аллақачон тасдиқланган Интернет-савдо сайтларидан фойдаланишни маъқул кўришади. Улар электрон тижорат савдосини бошлашда энг паст нархни таъминлайди. Ҳозирги вақтда турли хил товарлар ва хизматларни сотишни таъминлайдиган кўплаб электрон савдо майдончалари мавжуд. Энг машҳур рақамли платформалар қаторида Alibaba, Aliexpress, eBay, Amazon, Etsy ва бошқаларни қайд этиш мумкин. Рақамли савдо технологияларидан фойдаланиш катта молиявий сармояларсиз харидорлар сонини кескин ошириши мумкин, бу бизнес учун жуда фойдали жараён ҳисобланади [3].

Шуни таъкидлаш керакки, бугунги кунда кўп тармоқли бозорлар мавжуд, хусусан, Alibaba.com, шунингдек, тор профилли рақамли платформалар фаолияти муайян маҳсулот ёки географик жойлашувга қаратилган. Одатда, йирик халқаро бозорлар мақсадли аудиторияни аниқлаб олиш ва миллий ўзига хосликларни ҳисобга олиш учун доменлар билан минтақавий филиалларни яратади, Булар жумласига Франция ва Буюк Британия каби давлатларни киритишимиз мумкин. Хитой онлайн сотишда етакчи ҳисобланади, у бутун дунё бўйлаб сотувчилар ва харидорларга хизмат кўрсатадиган кўплаб бозорларга эга. Энг машҳур бозорларга: “Alibaba”, “Aliexpress”, “eBay”, “Amazon” киради. “Alibaba.com” электрон платформаси дунёдаги энг йирик электрон лойиҳалардан биридир. Рўйхатдан ўтган фойдаланувчилар сони 240 та мамлакат ва

минтақалардан келган 260 миллиондан ортиқ одамни ташкил этади, улар ойига 185 миллионга харидни амалга оширмақдалар. Alibaba - ташқи бозорларга чиқишни анча осонлаштирадиган, харидорлар ва сотувчилар ўртасида асосий алоқа амалга ошириладиган онлайн дўкон, шунингдек, B2B бозор майдонларининг бизнес моделини амалга оширади. Alibaba ишлаб чиқарувчилар, сотувчилар ва истеъмолчилар учун бутун дунё бўйлаб товарлар ва хизматларни тақдим этадиган ягона ахборот савдо майдонини ташкил этади.

1-жадвал

Интернет савдоси ҳажми 2022 йил (млрд. доллар) [3]

№	Мамлакатлар	Интернет савдоси ҳажми (млрд.доллар)
1	Хитой	672,01
2	Америка қўшма штатлари	349,06
3	Буюк Британия	99,39
4	Япония	89,55
5	Германия	61,84
6	Франция	42,60
7	Жанубий Корея	26,83
8	Бразилия	19,79
9	Австралия	19,02

Рақамли платформада Alibaba.com сайтида дунёдаги ҳар қандай компания сотувчи сифатида рўйхатдан ўтиши мумкин. eBay.com бозори B2C ва C2C бизнес технологияларини татбиқ этадиган дунёдаги энг таниқли онлайн платформалардан биридир. B2C технологияси (бизнес истеъмолчига) товар ва хизматларни истеъмолчига тўғридан-тўғри сотишни англатади, C2C (истеъмолчи истеъмолчига) истеъмолчилар ўртасида товар ва хизматларни сотишни таъминлайди. Электрон тижорат юритиш учун ҳам турли хизматлар яратилган бўлиб, улар электрон бизнесни юритишга кўмаклашади. Бугунги кунда ўз онлайн дўкон яратиш учун Bigcommerce.com, Shopify.com ва бошқа хизматлар фаолият кўрсатмоқда. Мамлакатимизда рақамли иктисодиёт платформаларидан фойдаланиш барча соҳаларда, жумладан, маҳсулотлар экспортида туб ўзгаришларга олиб келади. Маҳсулотлар ва хизматлар экспортининг анъанавий шакллари билан бир қаторда, тўртинчи саноат инқилоби шароитида инновацион рақамли технологиялар пайдо бўлмоқда. Рақамли платформалар анъанавий саноат тармоқларида тобора кўпроқ пайдо бўлиб, бир қатор ўзгаришларни олиб келади:

- саноат бозорлари чегаралари, таркиби ва улардаги рақобат қоидаларининг ўзгариши;
- рақамли платформалар пайдо бўлиши анъанавий бизнесдан устун келади;

Шунингдек, рақамли платформаларни ривожлантиришни рағбатлантириш воситаларига қуйидагилар киради.

- маълумотларни ҳимоя қилиш стандартлари ва қоидаларини уйғунлаштириш;
- трансчегаравий маълумотлар алмашинувини соддалаштириш;
- халқаро электрон тижоратни ривожлантириш;
- рақамли инфратузилмага сармоя киритиш;
- ишлаб чиқариш ва айирбошлаш, улардан кераксиз воситачилик алоқаларини йўқ қилади, самарадорликни кескин оширади;
- халқаро бозорлар ва меҳнат унумдорлиги.

Экспортни ривожлантиришга қаратилган савдо-экспортни қўллаб-қувватлаш ва бизнес тузилмаларини ривожлантириш бўйича давлат муассасалари ўртасида яқин ҳамкорлик қилиш зарурати мавжуд. Истиқболли жиҳатлардан яна бири экспорт хизматлари эҳтиёжларига жавоб берадиган миллий рақамли платформани яратиш ҳисобланади. Рақамли иқтисодиёт платформаларининг ривожланиши кўплаб янги имкониятларни яратиши мумкин. Рақамли платформаларнинг ривожланиши экспорт бўйича муаммоларни ҳал қилишда, шу жумладан, иқтисодий ривожланиш мақсадларига эришиш билан боғлиқ ҳолда амалга ошиши мумкин. Бу иқтисодий ва ижтимоий натижаларни яхшилашга ёрдам бериши ҳамда инновациялар ва маҳсулдорликни ошириш учун ҳаракатлантирувчи кучга айланиши мумкин. Платформалар томонидан тақдим этилган инфратузилма алоқа, операциялар, маълумот алмашиш ва ҳамкорлик самарадорлигини ошириши мумкин. Ривожланаётган мамлакатлардаги маҳаллий фирмалар рақамли платформалар томонидан тақдим этилган рақамли хизматлардан фойдалана олишса, сезиларли фойда олишлари мумкин. Рақамли платформалар анъанавий битимларга нисбатан транзакция харажатларини камайтириши мумкин, шунинг учун, айниқса, микрофирмалар ҳамда кичик ва хусусий тадбиркорлар учун ички ва ташқи бозорда кенг имкониятлар яратади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, рақамли иқтисодиёт шунчаки рақамли маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқариш бўйича иқтисодий фаолият ёки иқтисодиётнинг алоҳида тармоғи бўлиб қолмасдан, рақамли жараёнларга интеграциялашган мижозлар эҳтиёжларини қондиришни кенгайтириш, рақамли экотизимларни яратиш учун ахборот тармоқларидан фойдаланган ҳолда бозорларда инновацион ҳамкорликни ривожлантириш, рақамли қарорлар қабул қилиш асосида маҳсулот ва хизматларни технологик такомиллаштириш, бизнес жараёнлари ва корхонани

бошқарувининг ташкилий шакллари рақамли қайта ташкил этиш ҳисобиға фаолият самарадорлигининг ошишиға эришиладиган иқтисодиётдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Parpieva M.M. O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI. Davlat statistika qo‘mitasi huzuridagi Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar institutining “O‘zbekiston statistika axborotnomasi” ilmiy elektron jurnali. 2022-yil, 2-son

2. Parpieva M.M. RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYALARNING ROLI. Davlat statistika qo‘mitasi huzuridagi Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar institutining “O‘zbekiston statistika axborotnomasi” ilmiy elektron jurnali. 2022 yil, 3-son

3. Расулова Д.В. Тадбиркорлик субъектлари экспортини ривожлантиришда рақамли технологиялардан фойдаланиш// Бизнес ва иқтисодиётда рақамли трансформация// Халқаро илмий-амалий конференция материаллари// 2023 йил 21 июнь

4. Gaybullayevna, R. S. (2023). THE STATE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY: PROBLEMS AND SOLUTIONS. JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE, 2(12), 38-42.

5. Sharifa, R., & Ilyos, T. (2023). PRINCIPLES OF SCIENTIFIC MANAGEMENT IN MANAGEMENT. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(16), 1097-1100.

6. Gaybullayevna, R. S. (2023). MODERN FUNDAMENTALS OF FINANCIAL MANAGEMENT OF INVESTMENT ACTIVITY. *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE*, 2(5), 51-54.

7. Sharifa, R., & Mahliyo, K. (2023). ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF ENTERPRISES AND THEIR APPEARANCES. *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE*, 2(5), 77-83.

8. Sharifa, R. (2023). DIRECTIONS FOR INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN REGIONS. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(16), 1088-1092.

9. Rasulova, S., & Jabborova, Z. (2019). PRINCIPAL DIRECTIONS ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP. *International Finance and Accounting*, 2019(3), 18.